অধ্যায় ৫ ঃ উৎপাদন আৰু নিয়োগ ঃ সংস্থাপিক তত্ত্ব

অধ্যায় গাঁথনি

৫.১ উদ্দেশ্য

৫.২ পৰিচয়

৫.৩ সংস্থাপিক তত্ত্বৰ মৌলিক ভেঁটি আৰু অভিধাৰণা

৫.৪ নিয়োগৰ সংস্থাপিক তত্ত্ব

৫.৫ সংস্থাপিক তত্ত্বক কেইন্সৰ সমালোচনা

৫.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৫.৭ অধিক জানিবৰ বাবে

৫.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৫.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- জে বি ছে'ৰ বিখ্যাত বজাৰ বিধি সম্পৰ্কে এটা স্পষ্ট ধাৰণা অৰ্জন কৰিব পাৰিব
- নীতি নিৰ্দ্ধাৰণৰ ক্ষেত্ৰত সমষ্টিগত অৰ্থনীতিৰ বিধিৰ প্ৰয়োগ সম্পৰ্কে জানিব পাৰিব
- নিয়োগৰ সংস্থাপিক তত্ত্ব সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিব পাৰিব আৰু সংস্থাপিক অৰ্থনীতিক কেইন্সে কৰা সমালোচনাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

৫.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়টিত আমি আয়, উৎপাদন আৰু নিয়োগৰ সংস্থাপিক তত্ত্বৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম। এই তত্ত্বটো জীন-বাপ্টিষ্ট ছে' (Jean-Baptiste Say) (১৭৬৭-১৮৩২) আগবঢ়োৱা বজাৰ তত্ত্বৰ ওপৰত প্ৰতিস্থিত।

এই অধ্যয়টিত আমি ছে'ৰ বজাৰ বিধি, ইয়াৰ অভিধাৰণাসমূহ আৰু তত্ত্বটো সম্বন্ধে চিত্ৰৰ সহায়ত আলোচনা আগবঢ়াম। লগতে সংস্থাপিক তত্ত্ব সম্বন্ধে কেইন্সে আগঢ়োৱা সমালোচনাকো ইয়াৰ মাজত ঠাই দিয়া হৈছে।

৫.৩ সংস্থাপিক তত্ত্বৰ মৌলিক ভেঁটি আৰু অভিধাৰণা

আয়, উৎপাদন আৰু নিয়োগৰ সংস্থাপিক তত্ত্বৰ মৌলিক অভিধাৰণাসমূহ আলোচনা কৰাৰ আগতে আমি ছে'ৰ বজাৰ বিধি (যাক সংস্থাপিক তত্ত্বৰ ভেটি বুলি কোৱা হয়) ৰ সম্বন্ধে সংক্ষেপে আলোচনা কৰোঁ আহক।

আমি ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰি আহিছোঁ যে জে বি ছে'য়ে উদ্ভাৱন কৰা বিধিটো হৈছে সংস্থাপিক অর্থবিজ্ঞানৰ অন্যতম আধাৰ। এই বিধি অনুসৰি, 'সামগ্ৰীৰ বাবে সামগ্ৰী বিনিময় কৰা হয়,' যাক জনপ্ৰিয় ৰূপত এনেকৈ ব্যাখ্যা কৰা হৈছে— 'যোগানে ইয়াৰ নিজৰ চাহিদা সৃষ্টি কৰি লয়।' এই বিধিৰ অন্তৰালৰ যুক্তি হৈছে— যেতিয়া কিবা এটা উৎপন্ন কৰা হয় তথা বিক্ৰীৰ উদ্দেশ্যে বজাৰলৈ অনা হয়, ইয়ে এটা কথাই সূচায় যে যোগনিয়াৰজনে তেওঁৰ অভাৱ থকা আৱশ্যকীয় কিবা সামগ্ৰী বা বস্তুৰ সৈতে তেওঁৰ সামগ্ৰীবিধ বিনিময় কৰিব বিচাৰে। সেয়ে, একোজন যোগনিয়াৰে যেতিয়া বজাৰলৈ সামগ্ৰী আনে, তেতিয়া তেওঁ লগতে নিজৰ চাহিদাও লৈ আহে। এই দৃষ্টিকোণৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি দাবী কৰা হৈছে যে একোটা মুক্ত বজাৰ অর্থনীতি (laissez-faire economy) ত অব্যৱহৃত সম্পদ থকালৈকে উৎপাদন বৃদ্ধি কৰিব পাৰি আৰু ইয়াক বিক্ৰী কৰিব পাৰি; কিয়নো এই উৎপাদনেও সম পৰিমাণৰ চাহিদা সৃষ্টি কৰিব। ইয়াৰ পৰিণতি এনেকুৱা হ'বগৈ যে যিমান দিনলৈকে মুক্ত বজাৰ ব্যৱস্থা থাকিব, তেতিয়ালৈকে নিয়োগৰ পূৰ্ণ ভাৰসমতা থাকিব আৰু পূৰ্ণ নিয়োগেই সাধাৰণ অৱস্থা ৰূপে পৰিগণিত হ'ব। ই অৱশ্যে কিছুমান খণ্ড বা সামগ্ৰীৰ ক্ষেত্ৰত সাময়িকভাৱে অতিৰিক্ত উৎপাদনৰ সম্ভাৱনীয়তা অস্বীকাৰ কৰা নাই। ভুল দিশত কৰা উৎপাদনে এনেকুৱা অতিৰিক্ত উৎপাদনৰ পৰিণতি সৃষ্টি কৰিব পাৰে। কিন্তু এই ব্যৱস্থা সাময়িকভাৱেহে বর্তি থাকিব; কিয়নো উদ্যোগীসকলে এনে পৰিস্থিতিত সেইবোৰ সামগ্ৰীৰ সলনি আন সামগ্ৰী উৎপাদন কৰিব, যিবিলাক লাভত বিক্ৰী কৰিব পৰা যাব। এনেকৈ, ছে'ৰ বজাৰ বিধিয়ে সামগ্ৰিকভাৱে অতিৰিক্ত উৎপাদন বা সর্বমুঠ চাহিদাৰ সামগ্ৰিক অনুপস্থিতি নাকচ কৰিছে।

একোটা ***বিনিময় অর্থনীতি*** (barter economy)ত ওপৰৰ কথাখিনি সম্পূৰ্ণ যুক্তিযুক্ত। একোটা বিনিময় অর্থনীতিত একোটা উৎপন্ন বস্তুৰ যোগানৰ অর্থ হৈছে আন বস্তুৰ সম পৰিমাণৰ এক চাহিদা। এইটো সম্পূৰ্ণ স্পষ্ট যে একোটা বিনিময় পদ্ধতিত দুজন যোগনিয়াৰৰ একে সময়তে অভাৱ সৃষ্টি হ'ব লগা হয়। কিন্তু একোটা মুদ্ৰা অর্থনীতিত এইটো আৱশ্যকীয় নহয়। একোটা মুদ্ৰা অর্থনীতিত, যোগনিয়াৰসকলে সামগ্ৰীৰ বিনিময়ত ধন লাভ কৰে, যি ধন তেওঁলোকে নিজৰ দৰকাৰী আন বস্তু ক্ৰয় কৰাত ব্যৱহাৰ কৰে। আকৌ, তেওঁলোকে আন বস্তু ক্ৰয় কৰি তেওঁলোকৰ উপার্জিত সমুদায় ধন খৰচ কৰাটোও আৱশ্যকীয় নহয়। কিন্তু সংস্থাপিক অর্থবিজ্ঞানীসকলে ইয়াক অস্বীকাৰ কৰি কৈছে যে ধন হৈছে মাত্ৰ এবিধ বিনিময়ৰ মাধ্যম, তাৰ বাহিৰে ই আন কোনো কামত নালাগে। ইয়াৰ বিনিময়ত সামগ্ৰী ক্ৰয় কৰিব পাৰি বাবেহে ইয়াৰ চাহিদা আছে। মানুহে অকাৰণতে ধন হাতত ৰাখি থোৱাৰ কোনো যুক্তি নাই।

বিনিময় অর্থনীতি ঃ এক অর্থনৈতিক ব্যৱস্থা য'ত বস্তুৰ সৈতে বস্তু সাল সলনি কৰা হয়।

এই কথা অৱশ্যে স্বীকাৰ কৰি লোৱা হৈছে যে মানুহে তেওঁলোকৰ উপার্জনৰ পৰা ধন বচাব বিচাৰে আৰু সঞ্চয়ে যোগান আৰু চাহিদাৰ মাজত এক পার্থক্যৰ সৃষ্টি কৰে। কিন্তু সংস্থাপিক লেখকসকলে এই সম্ভাৱনীয়তা নাকচ কৰি কৈছে যে সঞ্চয় সদায় বিনিয়োগ কৰা হয়। সঞ্চয়ক সুতৰ হাৰ বৃদ্ধি কৰাৰ এক কার্য হিচাপে চোৱা হয়। আকৌ, বিনিয়োগক সুতৰ হাৰ হ্ৰাস কৰাৰ এক কার্য হিচাপে চোৱা হয়। যেতিয়া বিনিয়োগ সঞ্চয়ৰ সমান হয় তেতিয়া ভাৰসাম্য সুতৰ হাৰ

নির্দ্ধাৰিত হয়। স্থিতিস্থাপক সুতৰ হাৰে এই সমতা স্থাপন কৰে। সেয়ে, স্থিতিস্থাপক সুতৰ হাৰ প্রক্রিয়াই সঞ্চয় আৰু বিনিয়োগৰ সমতা আনে আৰু ছে'ৰ বিধিৰ সত্যতাকে প্রতিপন্ন কৰে, আনকি একোটা মুদ্রা অর্থনীতিটো।

বিংশ শতাব্দীৰ তৃতীয় দশকৰ ***বৃহৎ মন্দাৱস্থাৰ*** ঐতিহাসিক অভিজ্ঞতাই ছে'ৰ বিধি ভুল বুলি প্রতিপন্ন কৰিলে। সেই সময়ত ব্যাপক অতিৰিক্ত উৎপাদন হৈছিল, অর্থাৎ ভোগ হ্রাস পাইছিল। আমি জানোঁ যে ছে'য়ে যিকোনো ধৰণৰ সামগ্রীৰ ক্ষেত্রত অতিৰিক্ত উৎপাদন (over production) অথবা নিম্ন ভোগ (under consumption)ৰ সম্ভাৱনা নাকচ কৰিছিল। মন্দাৱস্থাই তেওঁৰ ধাৰণা ভুল বুলি প্রমাণ কৰিলে। কিন্তু এ চি পিগ' (A. C. Pigou) নেতৃত্বাধীন সংস্থাপিক লেখকসকলে ইয়াৰ বাবে বজাৰক জগৰীয়া কৰা নাছিল; ইয়াৰ পৰিবর্তে তেওঁলোকে মজুৰিৰ নিৰিখৰ নিম্নগামিতাক প্রতিৰোধ কৰা সংগঠিত কর্মশক্তিক জগৰীয়া কৰিছিল। তেওঁলোকে কৈছিল যে কর্মীসকলে যি পৰিমাণৰ মজুৰি বিচাৰিছিল সেয়া উদ্যোগী এজনৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা তেওঁলোকৰ নিয়োগ অলাভজনক কৰি তুলিছিল। সেয়ে, স্পষ্টভাৱে মজুৰিয়েহে নিয়োগৰ প্রক্রিয়া বাধাগ্রস্থ কৰিছিল আৰু চাহিদাৰ অভাৱ সৃষ্টি কৰিছিল। তেওঁলোকে যুক্তি দর্শাইছিল যে যদি মজুৰি আৰু তাৰ লগে লগে বস্তুৰ দাম নিম্নগামী হয়, একোটা মুক্ত অর্থনীতিত তেতিয়াও পূর্ণ নিয়োগ এক সাধাৰণ অৱস্থাৰূপে বর্তি থাকিব।

বৃহৎ মন্দাৱস্থা ঃ ১৯২৯-৩৩ সময়ছোৱাৰ বিশ্বৰ অর্থনৈতিক সংকট ।

ছে'ৰ বিধিৰ প্রয়োগ আৰু নিয়োগৰ সংস্থাপিক তত্ত্বৰ মৌলিক অভিধাৰণাঃ এতিয়া আমি ছে'ৰ বজাৰ বিধিটো অর্থনৈতিক নীতি নির্দ্ধাৰণৰ ক্ষেত্রত কেনেকৈ প্রয়োগ হৈছিল, সেই সম্পর্কে আলোচনা কৰিমঃ

- **সামগ্রিক অতিৰিক্ত উৎপাদনৰ অনুপস্থিতি** (Absence of general over production)ঃ যেতিয়ালৈকে যোগানে সদায় নিজৰ চাহিদা সৃষ্টি কৰে, তেতিয়ালৈকে সামগ্রী আৰু সেৱাৰ অতিৰিক্ত উৎপাদন হ'ব নোৱাৰে। যিমানে উৎপন্ন হ'ব সিমানে ভোগ কৰা হ'ব।
- **সামগ্রিক নিয়োগহীনতাৰ অনুপস্থিতি** (No general unemployment) ঃ যেতিয়ালৈকে অব্যৱহৃত সম্পদ থাকিব, তেতিয়ালৈ বিক্রী নোহোৱাকৈ থাকি যাব বুলি কোনো আশংকা নকৰাকৈ এই সম্পদবোৰ ব্যৱহাৰ কৰি উৎপাদন বৃদ্ধি কৰিব পাৰি। কাজেই, সামগ্রিক নিয়োগহীনতা সমস্যা কেতিয়াও উদ্ভৱ নহয়।
- **বজাৰ কার্যপ্রণালী** (Market mechanism) ঃ বজাৰ কার্যপ্রণালীৰ মুক্ত শক্তিসমূহে চাহিদা আৰু যোগানৰ বিসঙ্গতিয়ে উৎপাদন প্রক্রিয়াত সংঘটিত কৰা যিকোনো বিভ্রাট সদায় শুধৰাই লয়। উদ্বৃত্ত খণ্ডবিলাক (surplus sectors) ৰ পৰা সম্পদ আনি ঘাটিৰ সন্মুখীন হোৱা খণ্ডবিলাকত পুনৰ আৱণ্টনৰ জৰিয়তে আংশিক অতিৰিক্ত উৎপাদনকো শুধৰণি কৰা হ'ব। এনেকৈ, যিকোনো ধৰণৰ নিয়োগহীনতা কিছু সময়ৰ বাবে বা সাময়িকভাৱেহে বর্ত্তি থাকে।
- **চৰকাৰী হস্তক্ষেপ নাথাকে** (No government intervention) ঃ যিহেতু সামগ্রিকভাৱে দ্রব্য সামগ্রীৰ অপর্যাপ্ত ভোগ (Under-consumption) অথবা নিয়োগহীনতা (unemployment)ৰ সম্ভাৱনা নাকচ কৰা হৈছে, সেয়ে বজাৰত চৰকাৰৰ হস্তক্ষেপৰ প্রয়োজন

নাথাকে। দ্রব্য সামগ্রীৰ যিকোনো ধৰণৰ সাময়িক অভাৱ বজাৰৰ মুক্ত শক্তিবিলাকে নিজেই পূৰ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব। দীর্ঘকালত পূর্ণ নিয়োজন ভাৰসমতা (full employment equilibium) হ'ব স্বাভাৱিক প্রক্রিয়া। আনকি চৰকাৰী প্রচেষ্টা অবিহনেও মুক্ত বজাৰ অর্থনীতিত পূর্ণ নিয়োগ ভাৰসমতা এক স্বাভাৱিক অৱস্থা হ'ব।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ জে বি ছে'ৰ 'সামগ্রীৰ বাবে সামগ্রী বিনিময় কৰা হয়' এই ধাৰণাক ..... হিচাপে ব্যাখ্যা কৰা হয়।

প্রশ্ন নং ২ ঃ ৰেখাংকিত বাক্যাংশৰ পৰা শুদ্ধ বিকল্পটো বাছনি কৰক —

(ক) ছে'ৰ বিধিটো মুদ্রা/বিনিময়/মিশ্র অর্থনীতিত তর্কাতীতভাৱে সত্য।

(খ) ছে'ৰ বজাৰ বিধিয়ে চৰকাৰী কার্যকলাপ/মুক্ত বজাৰ অর্থনীতি সূচায় ।

(গ) ছে'ৰ বিধি অনুসৰি সাময়িক বা দীর্ঘকালীন নিয়োগহীনতা থাকিব নোৱাৰে/সাময়িক নিয়োগহীনতা থাকিব পাৰে কিন্তু দীর্ঘকালীন নিয়োগহীনতা থাকিব নোৱাৰে।

(ঘ) ছে'ৰ পর্যালোচনাত বজাৰত অব্যৱহৃত সম্পদ/ক্রেতা থকালৈকে উৎপাদন বৃদ্ধি কৰিব পাৰি।

(ঙ) মুদ্রা অর্থনীতিত ছে'ৰ বিধিক মুদ্রাৰ পৰিমাণ তত্ত্ব / নমনীয় সুতৰ হাৰ / নমনীয় মজুৰিৰ নিৰিখ আৰু দ্রব্যমূল্য /এই সকলোবোৰ —ৰ ভিত্তিত আগবঢ়োৱা হৈছে।

৫.৪ নিয়োগৰ সংস্থাপিক তত্ত্ব

জে এছ মিল, আলফ্রেড মার্শ্বাল আৰু এ চি পিগ'কে ধৰি যিসকল অর্থবিজ্ঞানীয়ে ডেভিড ৰিকার্ডোৰ অর্থবিজ্ঞানৰ সংস্কাৰ সাধন কৰিছিল, সেইসকল অর্থবিজ্ঞানীকে নিয়োগৰ সংস্থাপিক তত্ত্ব (Classical Theory of Employment)ৰ বাটকটীয়া বুলিব পাৰি। এই তত্ত্বত ছে'ৰ বজাৰ বিধি, মুদ্রাৰ পৰিমাণ তত্ত্ব, সুতৰ হাৰৰ নমনীয়তা, মজুৰি দৰৰ নমনীয়তা আৰু অপৰিৱর্তিত কাৰিকৰীযুক্ত এক উৎপাদন ব্যৱস্থা— আদি অন্তর্ভুক্ত হৈ আছে। নিয়োগৰ সংস্থাপিক তত্ত্বক মুক্ত বজাৰ অর্থনীতিত উপার্জন আৰু উৎপাদন নির্দ্ধাৰণৰ এক আদর্শ তত্ত্ব হিচাপে চাব পাৰি। ইয়াত তলৰ সম্পর্কবিলাক জড়িত হৈ থাকে ঃ

(১) $Ns\ (W/P) = Nd\ (W/P)$ - - - (শ্রমৰ বজাৰ ভাৰসমতা)

(২) $Y = f\ (N,K)$ - - - - (উৎপাদন ফলন)

(৩) $M = kPY$ - - - - (মুদ্রা বজাৰৰ ভাৰসমতা)

(৪) $S(r) = I(r)$ - - - - (দ্রব্য সামগ্রীৰ বজাৰ ভাৰসমতা)

ইয়াত, Ns ঃ শ্রমৰ যোগান; Nd ঃ শ্রমৰ চাহিদা; W ঃ মুদ্রা মজুৰিৰ নিৰিখ; P ঃ দ্রব্য

মূল্যৰ সাধাৰণ স্তৰ; Y ঃ ৰাষ্ট্ৰীয় আয় অথবা উৎপাদন; K ঃ জমা মূলধন; M ঃ মুদ্ৰাৰ পৰিমাণ; k ঃ মুঠ উপাৰ্জনৰ পৰা হাতে জমা ৰখা নগদ অংশ; S ঃ সঞ্চয়; I ঃ বিনিয়োগ; r ঃ বজাৰৰ সুতৰ হাৰ।

ওপৰত উল্লিখিত শ্ৰমৰ বজাৰ ভাৰসমতা (labour market equilibrium) ই দেখুৱাইছে যে শ্ৰমৰ চাহিদা আৰু শ্ৰমৰ যোগান উভয়ে প্ৰকৃত মজুৰি নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে। মন কৰিবলগীয়া যে, শ্ৰমৰ যোগান হৈছে প্ৰকৃত মজুৰিৰ এক প্ৰত্যক্ষ কাৰ্য, কিন্তু শ্ৰমৰ চাহিদা হৈছে প্ৰকৃত মজুৰিৰ বিপৰীত কাৰ্য।

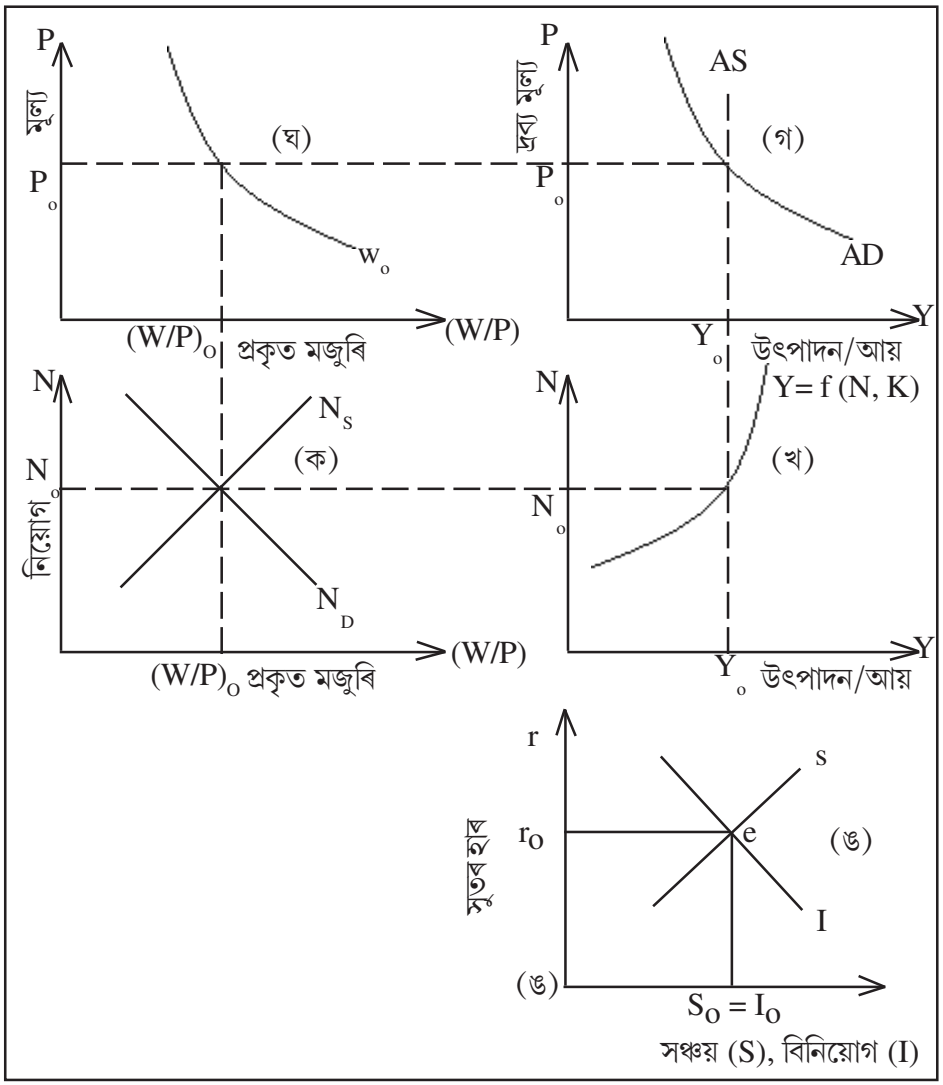
উৎপাদন ফলন (production function) এ দেখুৱাইছে যে উৎপাদনৰ প্ৰযুক্তি অপৰিবৰ্তিত তথা মূলধনৰ জমা স্থিৰ থাকিলে, হ্ৰস্বকালত উৎপাদন হৈ পৰে নিয়োগৰ এটা কাৰ্য।

মুদ্ৰা বজাৰৰ ভাৰসমতা (money market equilibrium) ই এক সংস্থাপিক অৱস্থান দেখুৱাইছে য'ত মুদ্ৰা কেৱল বিনিময়ৰ এক মাধ্যম আৰু ই দ্ৰব্য মূল্যৰ সাধাৰণ স্তৰ নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে। ভৰসাম্য পূৰ্ণ নিয়োগ অৱস্থাত উপনীত হ'বৰ বাবে মুদ্ৰা মজুৰিয়ে ভাৰসাম্য দৰৰ সৈতে সামঞ্জস্যতা ৰক্ষা কৰে, যাতে প্ৰয়োজনীয় প্ৰকৃত মজুৰিৰ নিৰিখ নিৰ্দ্ধাৰিত হয়।

দ্ৰব্যসামগ্ৰীৰ বজাৰ ভাৰসমতা (goods market equilibrium) ক সঞ্চয় বিনিয়োগৰ সমতাৰ দ্বাৰা দেখুওৱা হৈছে। সঞ্চয় হৈছে সুতৰ হাৰৰ এক প্ৰত্যক্ষ কাৰ্য, আকৌ বিনিয়োগ হৈছে সুতৰ হাৰৰ বিপৰীত কাৰ্য। সঞ্চয় আৰু বিনিয়োগ কাৰ্যৰ পাৰস্পৰিক সংঘাটে ভাৰসাম্য সুতৰ হাৰ নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে। সঞ্চয় আৰু ভোগৰ মাজত প্ৰকৃত মজুৰিক কেনেকৈ ভাগ কৰা হৈছে সেই কথা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰাৰ লগতে ই ভোগ্য সামগ্ৰী আৰু মূলধনী সামগ্ৰীৰ মাজত উৎপাদনক কেনেকৈ ভাগ কৰা হৈছে তাকো নিৰ্দ্ধাৰণ কৰে।

ওপৰত উল্লেখ কৰা বিৱৰণীয়ে কেৱল নিয়োগ, উৎপাদন, ভোগ, সঞ্চয়, সুতৰ হাৰ, দ্ৰব্য মূল্যৰ স্তৰ আৰু মুদ্ৰা মজুৰিৰ নিৰিখৰ স্তৰকে নিৰ্দিষ্ট কৰি দেখুওৱা নাই, তাতোকৈও অধিক দেখুৱাইছে। ওপৰৰ আলোচনা অনুসৰি, পূৰ্ণ নিয়োগৰ পৰিস্থিতিত নিয়োগৰ স্তৰ স্পষ্ট ৰূপত নিৰ্দ্ধাৰিত হয়। প্ৰচলিত মূল্যস্তৰত উৎপাদিত সামগ্ৰী বিক্ৰী কৰিব পৰা নগ'লে দ্ৰব্যমূল্যৰ স্তৰ নিম্নগামী হয়। একেদৰে, কৰ্মসংস্থানহীনতাৰ উদ্ভৱ হ'লে মজুৰিৰ হাৰ নিম্নগামী হয়, যাতে স্বয়ংক্ৰিয়ভাৱে পূৰ্ণ নিয়োগ সাধিত হয়। তদুপৰি, এয়াও দেখুওৱা হৈছে যে সম্পূৰ্ণৰূপে নিয়োজিত শ্ৰম শক্তিৰ জৰিয়তে যি উৎপন্ন কৰিব পৰা যায়, সেয়াহে সৰ্বমুঠ উৎপাদন হ'ব । ঠিক সেইদৰে, সেইটোহে দ্ৰব্যমূল্যৰ স্তৰ হিচাপে পৰিগণিত হ'ব যি স্তৰত মুদ্ৰাৰ যোগানে এই পূৰ্ণ নিয়োগ স্তৰৰ উৎপাদনক সমৰ্থন কৰিব। সেয়ে, উৎপাদনৰ পূৰ্ণ নিয়োগৰ স্তৰত উৎপাদন কৰি উদ্যোগীয়ে লাভান্বিত হ'বলৈ হ'লে দ্ৰব্যমূল্যৰ স্তৰৰ সৈতে মুদ্ৰা মজুৰিৰ নিৰিখৰো সংগতি থাকিব লাগিব । এই সমগ্ৰ প্ৰক্ৰিয়াটো ৫.১ নং চিত্ৰৰ সহায়ত ব্যাখ্যা কৰা হৈছে।

চিত্র ৫.১ ঃ সংস্থাপিক তত্ত্ব মতে নিয়োগ, উৎপাদন আদিৰ নির্দ্ধাৰণ

৫.১ নং চিত্রৰ (ক) অংশত শ্রমৰ চাহিদা আৰু যোগানে নিয়োগৰ স্তৰ আৰু প্রকৃত মজুৰিৰ নিৰিখ নির্দ্ধাৰণ কৰিছে। শ্রমৰ চাহিদা আৰু যোগান উভয়েই হৈছে প্রকৃত মজুৰিৰ ফলন (function)। ক্রমহ্রাসমান প্রতিদান বিধিৰ ফলত চাহিদা ৰেখাডাল তললৈ নামি আহিছে; আনহাতে, এক উচ্চ মজুৰিত অধিক শ্রমিকৰ আমদানিৰ পৰিণামস্বৰূপে যোগান ৰেখাডাল ক্রমশঃ ঊর্দ্ধমুখী হৈছে। চাহিদা আৰু যোগান ৰেখাৰ কটাকটিয়ে প্রকৃত মজুৰি $(W/P)_O$ আৰু নিয়োগৰ স্তৰ Y_O, দুয়োটাকে নির্দ্ধাৰণ কৰিছে। এয়া হৈছে পূর্ণ নিয়োগৰ স্তৰ। নিয়োগৰ এই স্তৰত উপার্জন বা উৎপাদনৰ স্তৰ হৈছে Y_O (চিত্রটিৰ খ অংশ চাওক)। এই উপার্জনে অর্থনীতিটোৰ সর্বমুঠ যোগানৰ পৰিমাণ নির্দ্ধৰণ কৰিছে। উপার্জনৰ পূর্ণ নিয়োগৰ স্তৰ Y_Oত, মুঠ উৎপাদন ৰেখা (Y) ডাল সম্পূর্ণৰূপে স্থিতিস্থাপকতাহীন হৈ পৰে। আকৌ, চিত্রটিৰ (গ) অংশত দেখা হৈছে যে, যেতিয়া যোগান ৰেখা (AS) সম্পূর্ণৰূপে অস্থিতিস্থাপক, তেতিয়া মুদ্রাৰ মুঠ পৰিমাণৰ দ্বাৰা নির্দ্ধাৰিত মুঠ চাহিদাৰেখা AD য়ে দ্রব্যমূল্যৰ সামগ্রিক স্তৰ P_O নির্দ্ধাৰণ কৰে । দ্রব্য মূল্যৰ

এই স্তৰে চূড়ান্ত পর্যায়ত প্রকৃত মজুৰিৰ নিৰিখ নির্দ্ধাৰণ কৰে। এয়া ক্রমশঃ নিম্নগামী ৰেখাৰ দ্বাৰা দেখুওৱা হৈছে (চিত্র ঘ)। পূর্ণ নিয়োগৰ ভাৰসমতাৰ বাবে আৱশ্যকীয় প্রকৃত মজুৰি উৎপন্ন কৰিবলৈ মুদ্রা মজুৰি W_0 ভাৰসাম্য দ্রব্যৰ মূল্যৰ স্তৰৰ সৈতে মিলি গৈছে। যেতিয়া ভাৰসাম্য প্রকৃত মজুৰিৰ নিৰিখ $(W/P)_0$ আৰু ভাৰসাম্য দ্রব্য মূল্যৰ স্তৰ P_0, তেতিয়া আৱশ্যকীয় মুদ্রা মজুৰিৰ নিৰিখ হৈছে W_0। চিত্র (ঙ)ত স্থিতিস্থাপক সুতৰ হাৰে নির্ণয় কৰা দ্রব্য বজাৰ ভাৰসাম্য পৃথকে পৃথকে দেখুওৱা হৈছে। ক্রমশঃ ঊর্দ্ধমুখী সঞ্চয় ৰেখা আৰু ক্রমশঃ নিম্নমুখী বিনিয়োগ ৰেখাই য'ত কটাকটি কৰিছে তাত r_0 ভাৰসাম্য সুতৰ হাৰ নির্দ্ধাৰিত হৈছে। সঞ্চয় আৰু ভোগৰ মাজত প্রকৃত মজুৰি কেনেদৰে বিতৰণ কৰা হয়, ই সেই কথাই নির্দ্ধাৰণ কৰিছে। ইয়াৰ লগতে ভোগ্য সামগ্রী আৰু মূলধনী সামগ্রীৰ মাজত উৎপাদনক কেনেদৰে ভাগ কৰা হয় সেয়াও দেখুৱাইছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ ৰেখাংকিত বাক্যাংশৰ পৰা শুদ্ধ বিকল্পটো বাছি উলিয়াওক ঃ

(ক) সংস্থাপিক তত্ত্ব অনুসৰি, সঞ্চয় হৈছে উপার্জন/সুতৰ হাৰ/উপার্জন আৰু সুতৰ হাৰ উভয়ৰে এক কার্য।

(খ) পূর্ণ নিয়োগৰ পৰিস্থিতিত মুঠ যোগান (AS) ৰেখাডাল হৈছে সম্পূর্ণৰূপে স্থিতিস্থাপক/বহুলাংশে স্থিতিস্থাপক/সম্পূর্ণৰূপে অস্থিতিস্থাপক ।

(গ) ক্রমহ্রাসমান প্রতিদান/মজুৰিৰ জটিলতা/দ্রব্য মূল্য হ্রাসৰ কাৰণে মুঠ চাহিদা (AD) ৰেখাডাল ক্রমশঃ নিম্নগামী হয়।

প্রশ্ন নং ৪ ঃ Ns (W/P) = Nd (W/P) । নিয়োগৰ সংস্থাপিক তত্ত্বত এই সমীকৰণটোৰে কি বুজায়? (৩০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ নিয়োগৰ সংস্থাপিক তত্ত্বত ভাৰসাম্য সুতৰ হাৰ কেনেকৈ নির্দ্ধাৰণ কৰা হয়? (৩০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

৫.৫ সংস্থাপিক তত্ত্বক কেইন্সেৰ সমালোচনা

অৰ্থনীতিটোৰ পূৰ্ণ নিয়োগ ভাৰসমতাৰ দিশত গতি কৰাৰ এক স্বয়ংচালিত প্ৰৱণতা আছে বুলি সংস্থাপিক তত্ত্বই দিয়া সিদ্ধান্ত বৰ্তমান সকলোৱে মানি নলয়। সংস্থাপিক তত্ত্বৰ সবাতোকৈ যুক্তিপূৰ্ণ সমালোচনা আগবঢ়াইছে জে এম কেইন্সে। এই সমালোচনাবিলাক তলত চমুকৈ উল্লেখ কৰা হ'ল ঃ

- সংস্থাপিক অৰ্থবিজ্ঞানীসকলে আগবঢ়োৱা দীৰ্ঘকালৰ বিশ্লেষণক কেইন্সে অবাস্তৱ বুলি নাকচ কৰিছে। এই ক্ষেত্ৰত তেওঁ কৈছে, 'দীৰ্ঘকালত আমি সকলোৱে মৰিব লাগিব' (in the long run we are all dead)।
- স্থিতিস্থাপক মজুৰিৰ নীতিৰ বাস্তৱতা সন্দৰ্ভতো কেইন্সে প্ৰশ্ন উত্থাপন কৰিছে। তেওঁ কৈছে যে য'ত মজদুৰ সংঘবোৰ জীৱনৰ একোটা অংশৰ দৰে হৈ পৰে, তাত কৰ্মীসকলে তেওঁলোকৰ নিবনুৱা সতীৰ্থসকলৰ নিয়োগত সুবিধা হোৱাৰ আশাত নিজৰ মজুৰি হ্ৰাস কৰাত একমত হ'ব বুলি আশা কৰাটো অত্যন্ত অবাস্তৱ।
- আনকি মজুৰি যদিও হ্ৰাস কৰা হয়, তথাপি ই উদ্যোগীৰ সামৰ্থৰ ওপৰত কোনোধৰণৰ ইতিবাচক প্ৰভাব নেপেলায়; কিয়নো, মজুৰি হ্ৰাস মানে উৎপাদন ব্যয় হ্ৰাস, দ্ৰব্য মূল্য হ্ৰাস আৰু ফলস্বৰূপে প্ৰকৃত মজুৰি অপৰিবৰ্তিত হৈ থকাটোৱে বুজায়।
- মজুৰিৰ হ্ৰাসে সমুদায় চাহিদাও হ্ৰাস কৰিব আৰু ভৱিষ্যতলৈ চাহিদা অভাৱৰ এক সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰিব। ইয়াৰ কাৰণ হৈছে, কৰ্মীসকলে সমাজৰ এটা বৃহৎ শাখাক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে আৰু ভোগৰ চাহিদাৰ এটা বুজন অংশ তেওঁলোকৰ পৰাই উদ্ভৱ হয়।
- কেইন্সে অপূৰ্ণ নিয়োগ বা নিয়োগহীনতাক সচৰাচৰ ঘটনা বুলি কৈছে আৰু মুক্ত বজাৰ অৰ্থনীতিত পূৰ্ণ নিয়োগক এক আকস্মিক দুৰ্ঘটনা বুলি কৈছে। এই পৰিস্থিতিৰ বাবে তেওঁ বজাৰত ক্ৰিয়া কৰি থকা শক্তিবিলাকক জগৰীয়া কৰিছে আৰু সেইবিলাকে অৰ্থনীতিটোক পূৰ্ণ নিয়োগৰ ভাৰসমতাত কিয় উপনীত কৰে, তাৰে কোনো যুক্তিযুক্ততা বিচাৰি পোৱা নাই।
- ভোগ কাৰ্যত হোৱা ব্যয় সন্দৰ্ভত কেইন্সে তেওঁৰ 'ভোগৰ মৌলিক মনস্তাত্ত্বিক বিধি' (Fundamental Psychological Law of Consumption) আগবঢ়াইছে। এই বিধি অনুসৰি, যেতিয়া মানুহৰ উপাৰ্জন বাঢ়ে, তেওঁলোকৰ ভোগৰ ব্যয়ো বৃদ্ধি পায় । কিন্তু এই বৃদ্ধি উপাৰ্জনৰ বৃদ্ধি হোৱা অংশটোতকৈ কম। পৰিণাম স্বৰূপে, উপাৰ্জন আৰু ভোগৰ মাজত এক সময়ৰ ব্যৱধান পৰিলক্ষিত হয় আৰু ই সঞ্চয়ৰ ইংগিত বহন কৰাৰ লগতে ছে'ৰ বজাৰ বিধিৰ প্ৰয়োগ নাকচ কৰিছে।
- যিহেতু সঞ্চয়কাৰী আৰু বিনিয়োগকাৰীসকল সমাজৰ দুটা বেলেগ বেলেগ গোট, সেয়ে এই ব্যৱধানটো বিনিয়োগ ব্যয়ৰ দ্বাৰা পূৰ কৰা হ'ব বুলি ভবাৰ কোনো যুক্তি নাই।
- সংস্থাপিক অৰ্থবিজ্ঞানীসকলে ধাৰণা কৰা মতে, এক নমনীয় সুতৰ হাৰে সঞ্চয় বিনিয়োগৰ সমতা স্থাপন কৰে। কিন্তু কেইন্সে বিশ্বাস কৰে যে সঞ্চয় সুতৰ নহয়, আয়ৰহে এটা ফলন।

- আনকি যদি বিনিয়োগ সুতৰ হাৰৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰেও, সুতৰ হাৰ সম্পূর্ণৰূপে নমনীয় নহয়। কেইন্সে কৈছে যে এক নির্দিষ্ট সুতৰ হাৰ আছে, য'ত ধনৰ চাহিদা সম্পূর্ণৰূপে স্থিতিস্থাপক আৰু ভৱিষ্যতলৈ সুতৰ হাৰ তাতকৈ নিম্নগামী নহয়। ইয়াক কোৱা হয় 'তাৰল্য ফান্দ' (liquidity trap)।
- বিনিয়োগক প্রভাৱান্বিত কৰা আন এটা উপাদান হৈছে আশা, যিটো মানুহৰ মানসিকতাত বর্তি থাকে। স্বাভাৱিকতে, ই বে-চৰকাৰী বিনিয়োগক অনিশ্চিত, অস্থিৰ আৰু অবিশ্বাস্য কৰি তোলে। সংস্থাপিক অর্থ বিজ্ঞানীসকলে আশা-প্রত্যাশাৰ ভূমিকাক একেবাৰে অবজ্ঞা কৰিছে।
- কেইন্সৰ মতে, মুদ্রাৰ মূল্য সংৰক্ষণ ক্রিয়া (Store Value Function of Money) ক সংস্থাপিক অর্থবিজ্ঞানীসকলে অস্বীকাৰ কৰিছে। তেওঁৰ মতে, মুদ্রা কেৱল এক চলনা (veil) নহয়, বৰঞ্চ তাতোকৈ বহু বেছি। ই হৈছে বর্তমান আৰু ভৱিষ্যতৰ এক যোগসূত্র আৰু মুদ্রাই কি কৰিব পাৰে, কেৱল তাকে লৈ ইয়াৰ চাহিদাৰ সৃষ্টি নহয় , বৰঞ্চ মুদ্রা কি সেয়াও গুৰুত্বপূর্ণ।
- সংস্থাপিক বিশ্লেষণত দ্রব্য সামগ্রীৰ বজাৰ আৰু মুদ্রাৰ বজাৰৰ মাজত এক পানী নসৰকা বিভাজন আছে। ইয়াক 'সংস্থাপিক দ্বিবিভাজন (classical dichotomy) বোলা হয়। কেইন্সে ইয়াক ভুল বুলি আঙুলিয়াই দিছে। এক বিশ্লেষণৰ জৰিয়তে তেওঁ দেখুৱাইছে যে সুতৰ হাৰৰ জৰিয়তে এই দুয়োখন বজাৰ সমন্বিত হৈ আছে।
- সংস্থাপিক জগতখন হৈছে এখন নিশ্চয়তাৰ জগত। কিন্তু কেইন্সে এই ধাৰণা অবাস্তৱ আৰু অযুক্তিকৰ বুলি দেখুৱাইছে। তেওঁৰ মতে, পুঁজিবাদী অর্থনীতি হৈছে এখন অনিশ্চয়তাৰ জগত। এখন অযুক্তিকৰ জগতত সম্পূর্ণৰূপে তৰল একমাত্র বিত্তীয় সম্পদ 'মুদ্রা' হাতত ৰাখি মানুহে যুক্তিসংগত হোৱাৰ চেষ্টা কৰে।
- সংস্থাপিক বিশ্লেষণ আৰু অৱস্থানে এক মুক্ত বজাৰ অর্থনীতিৰ দিশত গতি কৰে যিখন বজাৰ ***মুক্ত বজাৰ অর্থনীতি*** (laissez faire) মতবাদৰ ওপৰত প্রতিষ্ঠিত। কেইন্সে এই মতবাদক অস্বীকাৰ কৰিছে। এই মতবাদৰ বিশ্লেষণক নাকচ কৰি তেওঁ দেখুৱাইছে যে পুঁজিবাদৰ ব্যৱস্থাক বচাই ৰাখিবলৈ ৰাষ্ট্রৰ হস্তক্ষেপ আৱশ্যকীয় হৈ পৰে। এই ক্ষেত্রত কেইন্সৰ দৃষ্টিত চৰকাৰৰ বিত্তীয় নীতি হৈছে এক শক্তিশালী অস্ত্র। ইয়াৰ বিপৰীতে, সংস্থাপিক অর্থবিজ্ঞানীসকলে কেৱল মুদ্রা সম্পর্কীয় নীতিৰ ওপৰতে নির্ভৰ কৰিছে।

মুক্ত বজাৰ অর্থনীতিত কোনো ধৰণৰ চৰকাৰী বাধা- নিষেধ নাথাকে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ ঃ ৰেখাংকিত বাক্যাংশৰ পৰা শুদ্ধ বিকল্পটো বাছি উলিয়াওক—

(ক) 'দীর্ঘকালত আমি সকলোৱে মৰিব লাগিব'— এই মন্তব্য— জে বি ছে'/জে এম কেইন্স/এ চি পিগ' ৰ।

(খ) কেইন্সে মুদ্রাৰ বিনিময় কার্য/মুদ্রাৰ মূল্য কার্যৰ সংৰক্ষণ/মুদ্রাৰ ধনাদায় কার্যৰ

উপায়ৰ মাধ্যমৰ ওপৰত আলোকপাত কৰিছে।

প্রশ্ন নং ৭ ঃ 'সংস্থাপিক দ্বি বিভাজন ' (classical dichotomy)ৰ অর্থ কি ? (৪০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

৫.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- আয়, উৎপাদন আৰু নিয়োগৰ সংস্থাপিক তত্ত্ব প্রাথমিকতে ছে'ৰ বজাৰ বিধিৰ ওপৰত প্রতিস্থিত । ছে'ৰ বজাৰ বিধিত ধৰি লোৱা হয় যে যোগানে সদায় নিজৰ চাহিদা সৃষ্টি কৰে। পৰিণামস্বৰূপে, অর্থনীতিত কেতিয়াও অতিৰিক্ত উৎপাদন বা নিম্ন পর্যায়ৰ ভোগ থাকিব নোৱাৰে।
- পৰৱর্ত্তী কালত সংস্থাপিক লেখকসকলে ছে'ৰ বিধিৰ সপক্ষে যুক্তি দর্শাইছিল, যি বিধি কেৱল বিনিময় অর্থনীতিতহে বাস্তৱিকতে সত্য। সংস্থাপিক অর্থবিজ্ঞানীসকলে আনকি মুদ্রাৰ পৰিমাণ তত্ত্ব, সুতৰ হাৰৰ নমনীয়তা, মজুৰিৰ নমনীয়তা আৰু সাধাৰণ দ্রব্য মূল্যৰ স্তৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি হোৱা সঞ্চয়ৰ মুদ্রা অর্থনীতিতো ছে'ৰ বিধি সত্য বুলি যুক্তি দর্শাইছিল।
- জে এচ মিল, আলফ্রেড মার্শ্বাল আৰু এ চি পিগ'কে ধৰি যিসকল অর্থবিজ্ঞানীয়ে ডেভিড ৰিকার্ডোৰ অর্থবিজ্ঞানক গ্রহণ কৰিছিল আৰু সংসাধন কৰিছিল, সেইসকল অর্থবিজ্ঞানীক নিয়োগৰ সংস্থাপিক তত্ত্বৰ উদ্ভাৱক বুলিব পাৰি।
- সংস্থাপিক তত্ত্ব শ্রমৰ বজাৰ, অপৰিবর্তিত উৎপাদন ফলন, মুদ্রাৰ বজাৰ আৰু দ্রব্য সামগ্রীৰ বজাৰৰ সৈতে জড়িত।
- শ্রমৰ চাহিদা আৰু যোগানে নিয়োগৰ পর্যায় বা স্তৰ আৰু প্রকৃত মজুৰিৰ নিৰিখ নির্দ্ধাৰণ কৰে। শ্রমৰ চাহিদা আৰু যোগান উভয়ে হৈছে প্রকৃত মজুৰিৰ ফলন।
- সংস্থাপিক অভিধাৰণাবিলাকে কেৱল নিয়োগ, উৎপাদন, ভোগ, সঞ্চয়, সুতৰ হাৰ, দ্রব্যমূল্যৰ স্তৰ আৰু মুদ্রা মজুৰিৰ নিৰিখৰ স্তৰকে নির্দ্ধাৰণ নকৰে, বৰঞ্চ তাতোকৈও অধিক কৰে। সেই ধাৰণাবোৰ অনুসৰি, পূর্ণ নিয়োগৰ পৰিস্থিতিত নিয়োগৰ স্তৰ স্পষ্টভাৱে নির্দ্ধাৰিত হয়।
- সংস্থাপিক তত্ত্বৰ সবাতোকৈ ক্ষুৰধাৰ সমালোচনা আগবঢ়াইছে জে এম কেইন্সে। অর্থনৈতিক নীতিৰ ক্ষেত্রত ভুল পৰামর্শ দিয়াৰ উপৰি অৱাস্তৱ ধাৰণা গ্রহণ কৰা বাবে কেইন্সে সংস্থাপিক তত্ত্বৰ সমালোচনা কৰিছে।

- কেইন্সে এই কথাও আঙুলিয়াই দিছে যে এক পুঁজিবাদী অর্থনীতি অনিশ্চয়তাৰে ভৰা আৰু অর্থনৈতিক সিদ্ধান্ত গ্রহণৰ ক্ষেত্রত মানুহৰ আশা আকাংক্ষাই এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰে। ই অর্থনীতিক অস্থিৰ আৰু অনিশ্চিত কৰি তোলে।

৫.৭ অধিক জানিবৰ বাবে

1) Dillard, D. (2005). *The Economics of John Maynard Keynes*: *The Theory of a Monetary Economy,* USA: Kessinger Publishing, LLC.

2) Rana, K.C. & Verma, K.N. (2009). *Macroeconomic Analysis*, Jalandhar: Vishal Publications.

3) Shapiro, E. (2013). *Macroeconomic Analysis*, New Delhi: Galgotia Publications Pvt. Ltd..

অসমীয়া গ্রন্থ

১) আহমেদ, ৰফিক. ২০০৯ . *সমষ্টিগত অর্থতত্ত্ব,* যোৰহাট ঃ ইউনিকা প্রকাশন.

৫.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'যোগানে ইয়াৰ নিজৰ চাহিদা সৃষ্টি কৰি লয়'।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) বিনিময় অর্থনীতি, (খ) মুক্ত বজাৰ অর্থনীতি

(গ) সাময়িক কর্ম সংস্থানহীনতা কিন্তু দীর্ঘকালীন কর্ম-সংস্থানহীনতা নহয়

(ঘ) অব্যৱহৃত সম্পদ (ঙ) ওপৰৰ আটাইকেইটা।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) সুতৰ হাৰ (খ) সম্পূর্ণৰূপে অস্থিতিস্থাপক (গ) ক্রমহ্রাসমান প্রতিদান

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ নিয়োগৰ সংস্থাপিক তত্ত্বত Ns (W/P) = N (W/P) সমীকৰণৰ অর্থ হৈছে শ্রমৰ বজাৰখন ভাৰসাম্য অৱস্থাত আছে।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সঞ্চয় আৰু বিনিয়োগ কার্যৰ কটাকটিয়ে ভাৰসাম্য সুতৰ হাৰ নির্দ্ধাৰণ কৰে।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) জে এম কেইন্সে (খ) মুদ্রাৰ মূল্য কার্যৰ সংৰক্ষণ